

Denis Vokić

O epistemologiji konzervatorsko-restauratorske struke

Denis Vokić
Sveučilište u Dubrovniku
HR – 20 000 Dubrovnik, Ćira Carića 4

UDK: 7.025.3:165
Izvorni znanstveni rad/Original Scientific Paper
Primljen/Received: 1. 12. 2010.

Ključne riječi: epistemologija, znanost, konzerviranje, restauriranje, dokumentacija

Key words: Epistemology, science, conservation, restoration, documentation

Epistemologija se bavi sredstvima proizvodnje znanja što je veže s konzervatorsko-restauratorskim dokumentiranjem. U raspravi će se pokušati demistificirati neusklađena međunarodna terminologija i usustavljenja struke te reevaluirati poziciju struke u društvu s obzirom na umjetnost i znanost. Konzervatorsko-restauratorski proces materijalizira se izvedbom, ali metodologija rada i opisi postupaka mogu se materijalizirati samo dokumentacijom. Prijedlog novoga znanstvenog usustavljenja struke polazište je za novo usustavljenje struke i novi grafički prikaz (mapu) konzervatorsko-restauratorskog procesa.

I. UVOD

Prvo je potrebno evaluirati neusuglašene struje u struci. Cilj je iz drugog kuta sagledati probleme koji ometaju struku i predložiti nova rješenja:

1. evaluiranjem sadašnjih neusuglašanih naziva struke na razini semantičke logike i tradicije.
2. evaluiranjem postojećih usustavljenja strukovnih procesa u svrhu izradbe novog prijedloga.
3. novim definiranjem konzervatorsko-restauratorske znanosti.

Rasprava koja slijedi vodi novoj tezi u konzervatorsko-restauratorskoj struci: metodološki usustavljeno dokumentiranje uvjet je znanstvenosti konzervatorsko-restauratorskog rada. To je polazište za novi prijedlog usustavljenja struke koji se temelji na ideji da je jedino ispravno i jedino dokazivo prikazati konzervatorsko-restauratorski proces mapom metodološki usustavljene dokumentacije koja »usmjeruje i prati« radove. S obzirom da se predlaže kako bi to trebalo

predstavljati znanost struke preispituje se trenutno usustavljenje struke u »empirijsku« znanost što dalje može voditi preispitivanju odnosa »znanosti« i »konzerviranja-restauriranja«. Naime ako se govori »znanost u konzerviranju i restauriranju« ili »znanost za konzerviranje-restauriranje« time se jasno daje do znanja da »konzerviranje-restauriranje« samo za sebe nije znanost. (sl. 1).

II. EVALUIRANJE NEUSUGLAŠENIH NAZIVA STRUKE

Da bi rasprava o znanosti konzervatorsko-restauratorske struke bila potpuna, treba definirati i »što je struka«, odnosno »što joj je aktivnost, a što proces«. Zvuči banalno, ali nije.

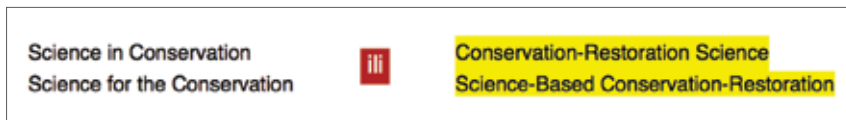
Ovaj je rad usmjeren na definiranje znanosti struke, dok bi novo definiranje strukovne aktivnosti i procesa bio sljedeći korak.

II. 1. Što je problem s nazivom struke?

Antirestauratorski pokret u 19. st. u Engleskoj upozorio je na neprijepornu činjenicu da se vrijeme ne može vratiti i da se zato ireverzibilne promjene materijala baštine ne mogu vratiti u izvorno stanje – dakle *restaurirati*. Iako je još 1870. Manfred Holyoake¹ primijenio termin *conservation* da bi označio »restauriranje«, trebalo je proći dosta vremena, sve do 1940-ih godina da riječ *conservation* u anglosaksonskome jezičnom području postane uobičajeni termin za posao i struku koja se u ostatku Europe nastavlja nazivati restauriranjem.

Potkraj sedamdesetih godina 20. st., nakon što se struka uvelike razvila i neovisno o međunarodno neusuglašenim nazivima, definirala vrlo ujednačene etičke kodekse i smjernice prakse, nametnulo se na globalnoj razini pitanje kako semantički pomiriti koncept konzerviranja s konceptom

¹ Holyoake, M. (1870): *The Conservation of Pictures*, London.

1 ECCO-ovo usustavljene konz.-rest. procesa usvojeno na skupštini u Sofiji 2009.

ECCO's map of the conservation-restoration process adopted in Sofia in 2009

restauriranja? Također se pokazalo nužnim napokon jasno i općeprihvaćeno definirati struku, kako bi u društvenome statusu i priznanju mogla dostići struku kustosa ili arheologa (koje su definirane još u 19. st.).

ICOM-CC pokrenuo je tu temu². On je 1984. promovirao dokument nazvan *The Conservator – Restorer: a Definition of Profession*³. Tada, u početku, termin *konzervator-restorator* uzet je kao međunarodno kompromisno rješenje za naziv zanimanja, kako bi se tradicije Anglosaksonaca i ostalih tretiralo jednakopravnima i jednako ispravnima. Dokument definira što je struka, u čemu je razlika u odnosu na srodne struke (umjetnika i zanatlija) i definira zahtjeve odgovarajuće naobrazbe. Dokument nije imao pretenziju definirati terminologiju.

Zaključeno je da taj naziv, izabran kao terminološki kompromis, pravilnije određuje i definira samu praksu struke. Oko smjernica prakse danas nema prijepora na globalnoj razini. Praksa tzv. konzerviranja teško se može ograničiti isključivom stabiliziranjem i konsolidiranjem bez estetskih zahvata, jer, u slučaju umjetničkih djela, koncept isključivog konzerviranja degradira umjetnička djela na dokumente onečišćenja i oštećenja koji se često vizualno nameću ili onemogućuju percepciju umjetničkoga djela (samo je konzerviranje primjereno onoj baštini čija je vrijednost primarno dokumentarna). S druge strane, restauratorski zahvati (u značenju estetskog reintegriranja) uglavnom se ne bi smjeli poduzimati bez prethodnog stabiliziranja i konsolidiranja, dakle, konzerviranja sačuvanog materijala. Restauriranjem bez konzerviranja uništavaju se arheometrijske vrijednosti baštine jer koncept »restauriranja bez konzerviranja« znači zamjenu oštećenih dijelova rekonstrukcijama. S druge strane, neki restauratorski zahvati (u značenju estetski), poput čišćenja, jesu konzerviranje (u značenju očuvanja), jer

sastojci nečistoća u nekim slučajevima mogu biti korozivni⁴.

ICOM-CC-ova Definicija konzervatorsko-restauratorske struke prvi je dokument koji je ECCO usvojio 1991. godine. On je u svojim *Smjernicama struke* sintagmu *conservation-restoration* nastavio promovirati u novi naziv struke.

Dojam je da novi naziv struke ipak lakše prihvaćaju oni koji dolaze iz »restauratorskih« tradicija. Čini se da Anglosaksonci mnogo teže prihvaćaju sintagmu i da prilično kruto ustrajavaju na ne baš dugoj tradiciji naziva *conservator*.

Na Trijentalnoj konferenciji ICOM-CC-a u New Delhiju 2008. donesena je tzv. *Resolution on Terminology*. Na web stranici ICOM-CC-a može se, pokraj Rezolucije, naći i dokument nazvan *Resolution on Terminology Commentary*,⁵ u kojemu se objašnjava metoda izradbe *Rezolucije* i razlozi za pojedine odabire. Puni naziv *Rezolucije* jest *Terminology to characterize the conservation of tangible cultural heritage*. Zanimljivo je vidjeti kako se osnovni pojmovi prema *Rezoluciji* trebaju prevoditi na ostale službene jezike ICOM-a – francuski i španjolski. Tako se *conservation* na francuski treba prevoditi *conservation-restauration*, a na španjolski *conservación*.

S obzirom na to da se »ono« što ECCO, ali i mi nazivamo »konzerviranjem« na engleski jezik ne može prevoditi kao *conservation*, jer je ta semantička oznaka već »zauzeta«. Treba se dogovoriti kako na međunarodnom engleskom jeziku semantički označiti taj pojam. *Resolution on Terminology Commentary*, za tu svrhu, zastupa pojam *remedial conservation* radije nego *curative conservation* zbog sličnosti riječi *curative* s riječju *curator* (kustos). Za istu svrhu nije izabran ni pojam *interventive conservation* jer je pojam povezan s prirodom aktivnosti (tj. izravnošću), a ne s njezinim ciljem, i zato što se može odnositi na *restoration*. Ni riječ *stabilization* nije bila pogodna jer se taj pojam već primjenjuje u preventivnome konzerviranju, a također i zato što je pojam *stabilization* teško povezati s nekim aktivnostima primjerice desalinizacijom ili dezinfestacijom⁶. Zanimljivo

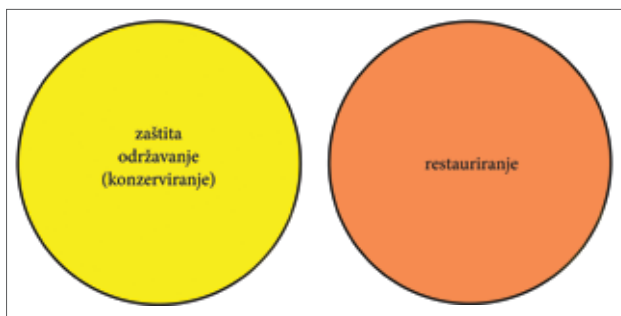
2 Hans-Christoph von Imhoff pokrenuo je tu temu na petom trijentalnom kongresu u Zagrebu 1978. Kao koordinator specijalističke grupe za obrazovanje ICOM-CC-a von Imhoff je organizirao povjerenstvo za definiranje struke. Nakon publiciranja dviju internih publikacija i nakon šest godina rasprave s članovima organizacija ICOM, UNESCO, IIC i ICCROM u Kopenhagenu je 1984. tijekom ICOM-CC-ova sedmog kongresa *Board of directors* prihvatio Definiciju. (von Imhoff, H. C. (2009): *Aspects and Development of Conservator-Restorer's Profession since WWII*, *E-conservation magazine* No. 8, 53-63, <http://www.e-conservationline.com/content/view/717/236/> (28. 1. 2011.)).

3 ICOM-CC *The Conservator-Restorer: a Definition of the Profession*, <http://www.icom-cc.org/47/about-icom-cc/definition-of-profession/> (18. 2. 2011.).

4 Berducou, M. (1990.): Uvod u arheološko konzerviranje. Prijevod objavljen u Vokić, D. (2007.): *Smjernice konz.-rest. rada*, K-R centar, Zagreb-Dubrovnik, 129-132. Prijevod iz Price, N. S.; Talley M. K. Jr.; Vaccaro, A. M. (1996.): *Historical and Philosophical Issues in the Conservation of Cultural Heritage*, The Getty Conservation Institute, 254-255. Izvorno objavljeno: Berducou, M. Cl. (1990.): Introduction à la conservation archéologique, poglavlje 1. u *La conservation en archéologiques*, Paris, 1990.

5 ICOM-CC *Resolution on Terminology Commentary*, <http://www.icom-cc.org/194/search?query=terminology+to+characterize+the+conservation+of+tangible+cultural+heritage&submit=true> (18. 2. 2011.).

6 U zadnje se vrijeme i u nas u zaštiti bilja pojam dezinfestacija sve češće rabi umjesto ranijeg pojma dezinfestacija.

2 Ekskluzija konzerviranja i restauriranja u skladu s definicijama Ruskina i Morrisa

Exclusion of conservation and restoration in accordance with the definitions by Ruskin and Morris

je da Francuzi i Španjolci, u skladu s *Rezolucijom*, pojam *remedial conservation* trebaju prevoditi *conservation curative*, odnosno *conservación curativa*. Nije objašnjeno zašto je ICOM-CC pojam *preservation*, već definiran u *The Conservator – Restorer: Definition of Profession* (1984.), sada zamijenio pojmom *remedial conservation*.

Na kraju *Rezolucije* spomenuto je da svaki projekt koji uključuje izravne aktivnosti na kulturnoj baštini zahtijeva rad stručnjaka koji se naziva *conservator-restorer*.

Dakle, prema ICOM-CC-ovoj *Rezoluciji*, konzervator-restaurator ne radi konzerviranje-restauriranje, nego konzervator-restaurator radi konzerviranje. To je semantička nelogičnost na relaciji oznaka – djelatnik nositelj oznake.

Na ECCO-ovoj Skupštini u Sofiji 2009. moglo se čuti da je ECCO uputio ICOM-CC-u pismo nezadovoljstva zbog *Rezolucije* koja je navodno podmetnuta bez rasprave i znanja sudionika konferencije u New Delhiju!⁷

Najutjecajnije svjetske institucije u publiciranju strukovnih edukacijskih materijala nalaze se u anglosaksonskom dijelu svijeta i koriste se terminom *conservation* za naziv struke: AIC⁸, GCI⁹, ICOM-CC, IIC¹⁰, CCI¹¹, ICON¹²... Termin *conservation* za naziv struke usvojio je i *European Committee for Standardization CEN T/C 346 Conservation of Cultural Property, Working Group 1 on Guidelines and General Terms*¹³. Dakle, trebali bismo se nadati uvođenju »standarda« na razini Vijeća Europe. Čak i Hans-Christoph von Imhoff (inicijator ICOM-CC-ove sintagme iz 1984.) primjećuje kako mu se čini da će sintagma *conservator-restaurator* nakon pola stoljeća ustrajavanja, vjerojatno postupno, biti zamijenjena

nazivom *konzervator*¹⁴. No, treba spomenuti da se time gazi preko barem triju problema:

1. preko upitne ispravnosti termina *conservation* za opći naziv struke na razini semantičke logike oznaka – nositelj oznake,
2. preko problema »zauzetosti« termina od suradničke struke u nekim tradicijama poput francuske, švicarske, njemačke..., hrvatske,
3. čini se malo nekorektno dva povijesno sukobljena koncepta označiti semantičkom oznakom samo jednog od njih.

II. 2. Evaluacija ispravnosti naziva struke u semantičkoj logici na razini oznaka – nositelj oznake

Pri evaluaciji semantičke logike naziva struke pomažu grafičke usporedbe najutjecajnijih definicija struke. Zbog lakše percepcije bit će grafički prikazani odnosi »konzerviranja i restauriranja« u tim definicijama.

Kad se proučavaju definicije struke tijekom povijesti, obično se (u Hrvatskoj) počinje s definicijom restauriranja Vicka Andrića iz 1821., nastavlja se s definicijom Quatremère de Quincyja iz 1825. i Viollet-le-Duca iz 1854... No, nema ih potrebe ovdje sve citirati. Radi preglednosti dovoljno će biti usporediti definicije Johna Ruskina, Williama Morrisa, AIC-a, ICON-a i ECCO-a¹⁵.

II. 2. 1. Definicija Johna Ruskina (1849.) i definicija Williama Morrisa (1877.) za pojam *restoration*

William Morris restauriranju suprotstavlja zaštitu. John Ruskin restauriranju suprotstavlja održavanje. Pod pretpostavkom da su »zaštita« i »održavanje« koncepti onoga što je poslije nazvano »konzerviranjem«, odnosno pod pretpostavkom da su to sinonimi za »konzerviranje«, trebalo bi *restauriranje* prikazivati u ekskluzijskom¹⁶ odnosu prema *zaštiti* i održavanju, odnosno *konzerviranju*.

Ruskin: Restauriranje... znači najcjelovitiju destrukciju koju građevina može pretrpjeti; destrukciju iza koje ne ostaju ni ostatci: destrukciju praćenu krivotvorenim opisivanjem destruirane stvari.... Odgovarajuće održavajte svoje spomenike i nećete ih trebati restaurirati¹⁷.

Morris: Restauriranje... je dvostruki proces uništavanja i dodavanja... ukratko, završni je rezultat jada i beživotna krivotvorina cijeloga uzaludnog posla... Zamijenite restauriranje zaštitom¹⁸ (sl. 2).

7 Je li takvo što moguće? Pa... iste godine kad je donesena *Rezolucija* objavljena je knjiga tada već pokojnoga profesora Ive Maroevića *Zmca životnog mozaika* u kojoj pod naslovom »Čudna ICOM-ova demokracija« Maroević svjedoči o netransparentnom prebrojavanju glasova i imenovanju u ICOM-u. (Maroević, I. (2008.): *Zmca životnog mozaika*, Petrinja, 75-76).

8 American Institute for Conservation of Historic and Artistic Works.

9 Getty Conservation Institute.

10 International Institute for Conservation.

11 Canadian Conservation Institute.

12 Institute of Conservation (UK).

13 Podatak iz *Resolution on Terminology Commentary*, str. 3.

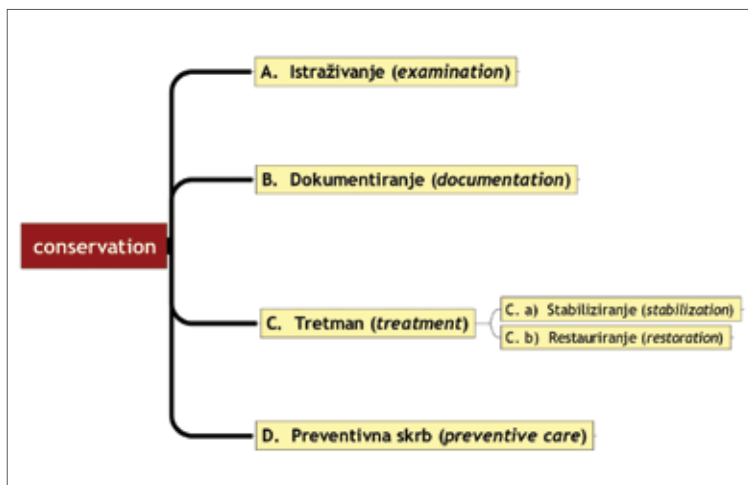
14 Von Imhoff, H. C. (2009): *nav. dj.*

15 Od nesustavnih pet ECCO-ovih definicija (kojima se bavi dio II.3.) bit će uzeta definicija iz *ECCO Professional guidelines* 2002. ECCO-ove *Smjernice struke* iz 1993. i njihova dorada iz 2002./3. Dokumenti su od temeljne vrijednosti za stuku.

16 Logičke relacije oznake i nositelja oznake (ekskluzija ili isključivanje, inkluzija ili uključivanje i intersekcija ili presjek), prema Tuđman, M. (1983.): *Struktura kulturne informacije*, Zagreb, 1983., 35.

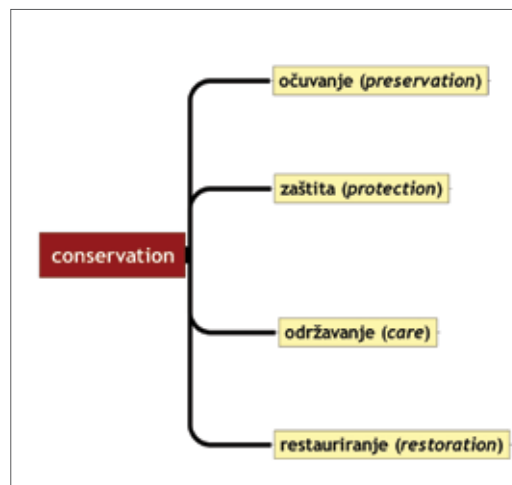
17 Ruskin, J. (1849): *The Lamp of Memory*, poglavlje 6. u: *The Seven Lamps of Architecture*, London. Prijevod u: Vokić, D. (2007), *nav. dj.*: 160.

18 Morris, W. (1877): *The Principles of the Society As Set Forth upon Its Foundation*, *Builder* 35, London. Prijevod u: Vokić, D. (2007), *nav. dj.*: 157.

3 Odnos konzerviranja i restauriranja u grafičkom prikazu AIC-ova usustavljena struke

The relationship between conservation and restoration in the AIC's map of professional systematization

4 Odnos konzerviranja i restauriranja u grafičkom prikazu ICON-ova usustavljena struke

The relationship between conservation and restoration in the ICON's map of professional systematization

II. 2. 2. Definicija American Institute for Conservation (AIC) i UK Institute of Conservation (ICON) za pojam *conservation*

Donedavno je bilo uobičajeno da Anglosaksonci konzerviranjem nazivaju isto ono što Francuzi, Švicarci, Nijemci, Talijani... i mi nazivamo restauriranjem, odnosno što smo nazivali restauriranjem prije usvajanja ECCO-ove sintagme. Međutim, s vremenom su i američki AIC i britanski ICON usustavili *conservation* tako da je i restauriranje jedan mali segment unutar konzerviranja¹⁹ (sl. 3, 4).

AIC-ovo usustavljenje vrlo je jasno razrađeno. ICON-ovo je dosta općenito. Ono što AIC zove *stabilization*, ICOM-CC rezolucijom naziva *remedial conservation*.

Naravno, smisao struke ne bi trebalo biti »destruiranje praćeno krivotvorenim opisivanjem destruirane stvari«, nego konzerviranje i restauriranje obuzdano zahtjevima konzerviranja. Da bi konzerviranje onemogućilo samovoljno i »nekontrolirano uništavanje i dodavanje« čiji rezultat bi bila »jedna i beživotna krivotvorina cijeloga uzaludnog posla« – AIC i ICON su restauriranje potpuno obuhvatili »unutar« konzerviranja. Struka se zove *conservation*, a osoba koja radi *conservator*. (sl. 5).

Zvuči sasvim razumno. Međutim, ovakav koncept usustavljenja restauriranja unutar konzerviranja nije bez mane. Takav inkluzijski odnos sugerira da restauriranje = konzerviranje, a konzerviranje, osim u malom dijelu ≠ restauriranje. Štoviše, čini mlo nekorektno da povijesno sukobljeni koncepti »konzerviranje i restauriranje« budu zajednički označeni semantičkom oznakom samo jednog od njih. Primjerice,

19 Mapa AIC-ova usustavljena struke izrađena je prema definiciji objavljenoj u AIC Definitions of Conservation Terminology, *AIC Directory 2010*, str. 18. i 19. Direktorij se objavljuje svake godine. Prijevod u: Vokić, D. (2007), *nav. dj.*: 235-238. Mapa ICON-ova usustavljena struke izrađena je prema definiciji objavljenoj na ICON-ovoj web stranici, http://www.icon.org.uk/index.php?option=com_content&task=view&id=1&Itemid=2 (18. 2. 2011.).

pročitajmo Ruskinovu i Morrisovu definiciju restauriranja i pokušajmo ih primijeniti u inkluzijskom odnosu konzerviranja i restauriranja.

No, reći će netko, jedno je povijesno značenje pojma restauriranje, a drugo je njegovo suvremeno značenje. Pa, u biti, u prvi tren zvuči točno, ali nakon malo razmišljanja i ne baš...:

1. govorimo li na etičkoj razini²⁰, povijesno i novo značenje pojma *restauriranje* razlikuje se isključivo po stupnju prihvatanja koncepta konzerviranja u radu na baštini;

2. po nekoj logici pisanja i čitanja, dok god piše semantička oznaka *konzerviranje* ili oznaka *restauriranje* – čita se isto tako. Ima slučajeva kad se ne može znati što je kontekst (je li restauriranje u inkluzijskom ili ekskluzijskom odnosu s restauriranjem, tj. odnosi li se pojam na »povijesno« ili na »moderno« značenje);

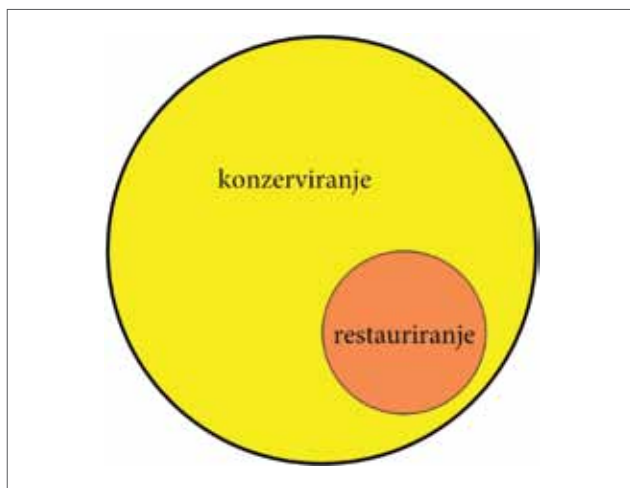
3. na temelju postojećih definicija može se samo u konzervatorsko-restauratorskoj struci usustaviti barem pet, ako ne i šest različitih značenja semantičke oznake restauriranja²¹;

4. granicu između restauriranja i rekonstruiranja može biti problematično prikazati ako je restauriranje već prikazano u inkluzijskom odnosu s konzerviranjem.

Kakve su prakse u nadvladavanju tih problema? U predgovoru važne kompilacije *Historical and Philosophical Issues in the Conservation of Cultural Heritage*, Getty, 1996. urednik Nicolas Stanley Price osvrće se na terminološku problematiku u prevođenju nekih tekstova. Prijevod je favorizirao interpretaciju pred terminološkom dosljednošću s izvornikom, pokušavajući na taj način semantički uskladiti knjigu. Ako se ta formulacija nediplomatski »interpretira«, knjiga je selektivno terminološki nedosljedna izvornim tekstovima.

20 Za razliku od tehnološke razine.

21 Vokić, D. (2007): Put do suvremene konzervatorsko-restauratorske struke i problemi terminologije, u: Vokić, D. (2007), *nav. dj.*: 20.

5 Inkluzija restauriranja u konzerviranje u skladu s definicijama AIC-a i ICON-a

Inclusion of restoration within conservation in accordance with the definitions by AIC and ICON

6 Intersekcija konzerviranja i restauriranja

Intersection of conservation and restoration

Engleski je prijevod poštuovao riječ *restauriranje* (i sve izvedenice: *restaurator* itd.) u tekstovima koji se odnose na prijašnju praksu i kad je to bilo u skladu s kontekstom. Prijevod u navodno »istoznačnu« riječ *conservation* (i sve izvedenice: *conservator* itd.) rabilo se kada tekst opisuje modernu praksu. Ipak, prevedeni su opsežni dijelovi tekstova koje je pisao Cesare Brandi, a njegov *restauro* preveden je dosljedno *restoration* bez obzira na to je riječ o modernoj praksi ili nije, i bez obzira na to što je Brandi čak i pojam *preventive conservation* prevodio na talijanski – *restauro preventivo*; to dosta problematizira pitanja konteksta i dosljednosti. Načelo koje je zadano za usklađivanje na razini knjige kao kompilacije nije provedeno na razini kompilacije Brandijevih tekstova. Tako se i primjena zadanog načela svodi na arbitrarnost prosudbe.

Donedavno se anglosaksonsko *conservation* u Hrvatskoj prevodilo u navodno istoznačnu riječ *restauriranje*. S obzirom na to da Anglosaksonci u modernom usustavljenju struke navode i semantičku oznaku *restoration*, smatra se ispravnim pojam *conservation* na hrvatski prevoditi sintagmom *konzerviranje-restauriranje*. Pojam *conservator* ne može se na hrvatski jezik prevoditi *konzervator*. Ne zbog dvojbene semantičke logičnosti inkluzijskog odnosa konzerviranja i restauriranja, nego zbog zauzetosti termina konzervator od druge, bliske, suradničke struke u Hrvatskoj (o čemu će biti više riječi u dijelu II. 3.).

II. 2. 3. Definicije ECCO-a

Definicijom konzervatora-restauratora u *Smjernicama struke* ECCO definira što je dijagnostičko istraživanje, preventivno konzerviranje, konzerviranje, restauriranje i dokumentiranje, koji su u nadležnosti konzervatora-restauratora.

»Konzerviranje (*conservation*) sastoji se uglavnom od izravnoga djelovanja na kulturnoj baštini radi stabilizacije stanja i

usporevanja daljnjeg propadanja. **Restauriranje** (*restoration*) sastoji se od izravnoga djelovanja na kulturnoj baštini koja je oštećena ili uništena. Cilj je aktivnosti olakšati percipiranje, vrednovanje i razumijevanje kulturne baštine, istodobno poštujući, koliko god je to moguće, njezina estetska, povijesna i fizička obilježja.« (sl. 6).

Dakle, može se reći: konzerviranje je jedno, restauriranje je drugo, a konzerviranje-restauriranje je nešto treće, što nastaje spajanjem ovih dvaju koncepata. Sintagma konzerviranje-restauriranje uistinu jest malo nespretna za uporabu, kako često Anglosaksonci vole naglasiti. Barem u hrvatskome jeziku sasvim normalno zvuči tek ako se između pojmova postavi veznik »i« (konzerviranje i restauriranje) ili ako se sintagma rabi u pridjevskom obliku (konzervatorsko-restauratorski). No, već desetogodišnjim svakodnevnim navikavanjem i sintagma konzerviranje-restauriranje je »ušla u uho« i postala prihvatljiva. Uporaba nekih drugih »nespretnih« termina u svakodnevnoj uporabi dokazuje da su pitanja »prihvaćanja«, »dobre volje« i »navike« ipak važnija od pitanja spretnosti ili nespretnosti. Drugim riječima, kritika je točna, ali i nekorektna zbog barem nekoliko razloga:

- a) to je pitanje navike,
- b) to je pitanje dobre volje jer svakodnevno se koristimo nespretnim terminima,
- c) želi li se pojednostavniti – umjesto nespretnih termina koji se često spominju uvijek se može rabiti kratica (slični slučajevi: RTG, FTIR, SEM, FEM, XRF...). Tako se može i struku označivati kraticom ako se hoće jednostavnost iznad svega. U Hrvatskoj je uobičajena kratica *konz.-rest.*, ECCO je možda i nehotice proklamirao kraticu C/R u tablici na sl. 11.

d) ako je zbog »zauzetosti« pojma *conservation* u engleskom jeziku izmišljen novi pojam *remedial conservation* za označiti isto što ECCO u *Smjernicama struke* definira pojmom

AIC i ICON	conservation	⇒	conservator
ECCO	conservation-restoration	⇒	conservator-restorer
ICOM-CC	conservation	⇒	conservator-restorer

7 Usporedba na relaciji oznaka – djelatnik nositelja oznake

Comparison in the relation denotation – denoted

conservation čini se neprikladnim navoditi da je *conservation-restoration* nespretan termin jer ni *remedial conservation* nije bitno spretniji.

Tako se može i struku označivati kraticom ako se hoće jednostavnost iznad svega. U Hrvatskoj je uobičajena kratica *konz.-rest.*, ECCO je možda i nehotice proklamirao kraticu C/R u tablici na sl. 11.

II. 2. 4. Evaluiranje semantičke logike na relaciji oznaka – djelatnik nositelj oznake

Na kraju rasprave o semantičkoj logici pojmova treba usporediti neusklađene pojmove na relaciji *oznaka – djelatnik nositelj oznake* (sl. 7).

Usporedba pokazuje da samo ICOM-CC ima semantički nelogičan odnos između oznake i djelatnika nositelja oznake.

II. 3. Problem »zauzetosti« semantičke oznake »konzervator« u Hrvatskoj

Konzervatorska služba kakva danas djeluje u okviru Ministarstva kulture RH sljednik je *k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale*²² (u daljnjem tekstu: *Središnje povjerenstvo*), tj. konzervatorske službe koju je uspostavila austrijska vlast u hrvatskim krajevima 1855. godine²³. Austrijska vlast organizira mrežu konzervatora i mrežu tzv. korespondenata po ugledu na Prusku, gdje su 1844. formulirane instrukcije *für den Konservator der Kunsdenkmäler*²⁴ kako bi preuzeli primat u tom poslu pred nacionalnim pokretima.

Austrijski naziv »konzervator« nije bilo zvanje, nego privremeno imenovanje jednako kao i naziv »korespondent«! To su bile dužnosti ili časti za koje je austrijska vlast imenovala ugledne arhitekta, urbaniste, gimnazijske profesore, svećenike, vojne časnike, liječnike, književnike, slikare... Dakle, ljude

iz raznih struka, ali samo one koji su već pokazali interes za starine i njihovu prezentaciju i očuvanje. *Središnje povjerenstvo* u svojim je glasilima *Jahrbuch* i *Mittheilungen* objavljivalo ime imenovanog konzervatora i korespondenta, geografsko područje za koje ga zadužuju i u produžetku njegovo zvanje ili zanimanje kojim se redovito bavi. Tako je Vicko Andrić – arhitekt koji je kao okružni inženjer restaurirao Dioklecijanovu palaču od godine 1817. – imenovan konzervatorom tek pred kraj radnog i životnog vijeka – 1853²⁵. U prvom *Jahrbuchu* (1856.)²⁶ piše da je okružni inženjer, a u drugom (1857.)²⁷ piše da je vitez reda Franje Josipa i direktor Muzeja starina u Splitu. Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom piše u *Jahrbuchu* iz 1856.²⁸ da je tajnik Društva za jugoslavensku povjesnicu i narodni arhivar u Zagrebu. U *Jahrbuchu* iz 1857. njegovo se ime ne spominje među imenovanim ili potvrđenim konzervatorima. U *Mittheilungenima* iz 1871.²⁹ i 1872.³⁰ Kukuljević se ne spominje kao konzervator, nego kao imenovani korespondent. Za zvanje ili zanimanje upisano mu je: »narodni arhivar u Zagrebu«. Prema *Mittheilungenima* iz 1879., opet je imenovan korespondentom, tu mu piše da je časnik u Zagrebu³¹.

Da austrijski naslov *konzervator* nije bilo trajno zvanje, nego privremeno imenovanje, dokazuju i svi dubrovački primjeri. Medo Pucić je imenovan konzervatorom 1856., a zvanje mu je »grof zagorski, dubrovački patricij i vitez reda sv. Ivana«. ³² Ivan August Kaznačić imenovan je konzervatorom 1878, a zvanje mu je doktor medicine i direktor bolnice u Dubrovniku³³. Kaznačić je 1881. imenovan korespondentom *Središnjeg povjerenstva*³⁴. Josip Gelčić,

25 Andrić je živio od 1793. do 1866. Ministarstvo trgovine imenovalo ga je konzervatorom *Središnjeg povjerenstva* među prvima još 1853. – dvije godine prije negoli je *Središnje povjerenstvo* uopće profunkcioniralo. Mora se reći da je Vicko Andrić od 1816. do 1853., dakle 37 godina, bio arhitekt i restaurator, a tek zadnjih 11 godina života imenovani konzervator *Središnjeg povjerenstva* (do 1864.). Više o ovoj temi s pregledom literature o Vicku Andriću u Vokić, D. (2008.): *nav. dj.*: 69-70.

26 *Jahrbuch der kaiserl. königl. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale*, Wien, 1856, 39.

27 *Jahrbuch...*, 1857, XII.

28 *Jahrbuch...*, 1856, 40.

29 *Mittheilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale*, Wien, 1871.

30 *Mittheilungen...*, 1872, (neoznačena str.)

31 *Mittheilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst und Historischen Denkmale*, Wien, 1879., V.

32 *Jahrbuch...*, 1857, XII.

33 *Mittheilungen...*, 1879., III.

34 Stojan, S. (1993.): *Ivan August Kaznačić, književnik i kulturni djelatnik*, Dubrovnik, 134. i 174.

22 Kaiserliche und königliche Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale (carsko i kraljevsko Središnje povjerenstvo za proučavanje i održavanje starinskih graditeljskih spomenika) godine 1873. mijenja naziv u k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst und historischen Denkmale (carsko i kraljevsko Središnje povjerenstvo za proučavanje i održavanje umjetničkih i povijesnih spomenika), a nakon 1911. mijenja ime u k. k. Zentralkommission für Denkmalpflege (carsko i kraljevsko Središnje Povjerenstvo za zaštitu spomenika).

23 O tome više u Vokić, D. (2008.): Nekoliko polemičkih navoda vezanih za povijest konzerviranja i restauriranja u Hrvatskoj, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske br 31/32*, Zagreb, 57-72.

24 Frodl, W. (1988): *Idee und Verwirklichung: Das Werden der staatlichen Denkmalpflege in Österreich*, Böhlau Verlag, 186. i 196.

U Hrvatskoj konzervator ⇒ zaštićuje

8 Semantička nelogičnost odnosa

Semantic illogicality of the relation: denotation – denoted

gimnazijski profesor, imenovan je konzervatorom 1881.³⁵ Milorad Medini imenovan je 1904. konzervatorom i 1909. potvrđen, a bio je doktor i profesor na gimnaziji u Dubrovniku³⁶. Također i Josip Posedel, doktor, direktor gimnazije u Dubrovniku, imenovan je konzervatorom 1904. i potvrđen 1909.³⁷ Ignac Amerling imenovan je korespondentom 1909. i jedan je od vrlo rijetkih kojemu *Središnje povjerenstvo* ne upisuje ni zvanje ni zanimanje.³⁸ Gustav W. Gessmann, pisac, savjetnik Ministarstva za javne radove imenovan je korespondentom u Dubrovniku 1909.³⁹ Vid Vukasović Vuletić, glavni nastavnik na nastavničkom fakultetu u Dubrovniku, imenovan je korespondentom 1909.⁴⁰ Iz *Jahrbucha* i *Mittheilungena* nije vidljivo kad je tko razriješen dužnosti, ali iz dopisa i druge dokumentacije Središnjeg povjerenstva, koja se čuva u HDA u Zagrebu, mora se zaključiti da 1913. dužnost konzervatora u Dubrovniku preuzima splitski konzervator, svećenik don Frane Bulić⁴¹.

Institucija konzervatora u Hrvatskoj preživljava do danas sve promjene političkih sustava održavajući kontinuitet, osamostaljuje se u pogledu imenovanja i profesionalizira

35 Isto 134., (Slavica Stojan je podatak pronašla u rubrici »Sitnice« lista *Slovinac* 1881., 191.).

36 *Mittheilungen der kaiserl. königl. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst und Historischen denkmale*, Wien, 1910., XX.

37 Isto.

38 Isto.

39 Isto.

40 Isto.

41 Odmah nakon propasti Austrijske carevine konzervatorsku službu u Dubrovniku obnavlja bivši kraljevski učitelj na dvoru Karađorđevića – slikar Marko Murat. Murat uz pomoć Beograda u Dubrovniku 1919. osniva Nadleštvo za umjetnost i spomenike (Viđen, I. (2006.): *Dubrovački slikar i konzervator Marko Murat (1864. – 1944.)*, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske* 29/30, Zagreb, 7-22). Nakon 1928. postupno ga u Nadleštvo zamjenjuje njegov suradnik konzervator Kosta Strajnić – također slikar koji je privremeno studirao i povijest umjetnosti (više o tome u priredio Viđen, I. (2007.): *Kosta Strajnić: Dubrovnik bez maske i polemika s Vinkom Brajevićem o čuvanju dalmatinske arhitekture*, Zagreb. Također, *Spomenica Akademije likovnih umjetnosti prigodom 50.-obljetnice osnutka*, Zagreb, 1958, 121). Hrvatski državni konzervatorski zavod u Zagrebu imenovao je 1941. dubrovački Državni arhiv svojom obavještajnom službom (Horvat, A. (1944.): *Konzervatorski rad kod Hrvata*, Zagreb, 69-70.). V.s. upravitelja Vinko Foretić bio je po zanimanju povjesničar, a, iako nikad nije bio imenovan konzervatorom, nemjerljivo je zaslužan za očuvanje mnogih dubrovačkih i korčulanskih spomenika, prije rata, za vrijeme rata i nakon (više o tome Fisković, C. (1994.): *Vinko Foretić u zaštiti spomenika kulture, Zbornik radova o Vinku Foretiću*, Dubrovnik – Korčula, 101-109.). Nakon rata, 1945., osnovan je Konzervatorski zavod za Dalmaciju sa sjedištem u Splitu, a konzervatorom u dubrovačkom Uredu konzervatorskog zavoda Dalmacije imenovan je umirovljeni pomorski vojni časnik Lukša Beritić (Foretić, V. (1960.): *O znanstvenom i konzervatorskom radu Lukše Beritića, Beritićev Zbornik*, Dubrovnik, 7-17; također, Viđen, I. (2009.), predgovor katalogu izložbe *Lukša Beritić, sretni tragač* u Državnom arhivu u Dubrovniku). Time je Beritić uveo konzervatorsku službu u Dubrovniku u suvremeno doba, doba koje je još živo u pričama starijih kolega i doba koje je do danas obilježeno mnogim reorganizacijama službe i znatnim širenjem broja zaposlenika, što zahtijeva posebnu studiju.

se u struku⁴². Naziv »konzervator« prestaje biti privremeno imenovanje, nego postaje zvanje, struka i donekle sinonim za »zaštitara baštine«.

Konzervator je danas, u pravilu, zaposlenik (ili bivši zaposlenik) Konzervatorskog odjela Ministarstva kulture⁴³. Odgovarajućom valorizacijom konzervator prepoznaje baštinu izdvajajući je tako od ostalih predmeta ili objekata na terenu. Bavi se inventariziranjem i dokumentiranjem baštine. Pravno je zaštićuje i brine se da njezina društvena funkcija bude prihvatljiva s pozicije digniteta i očuvanja. Konzervator osobno ne radi nikakve izravne radove na baštini, ali koordinira sve aktivnosti na njezinoj zaštiti i očuvanju. Mjerodavan je odobriti ili zabraniti početak radova na baštini te osigurati da radove vodi licencirani konzervator-restaurator. Nakon dovršetka radova konzervator sastavlja izvješće o tome jesu li radovi obavljani u skladu s prijedlogom radova i u skladu s *Etičkim kodeksom* konzervatorsko-restauratorske struke. Većinu konzervatora u Hrvatskoj čine diplomirani povjesničari umjetnosti, arheolozi ili arhitekti koji su položili državni ispit upravno-pravnog karaktera (za obavljanje konzervatorskog posla zakonodavac ne predviđa nikakav specifičan stručni ispit).

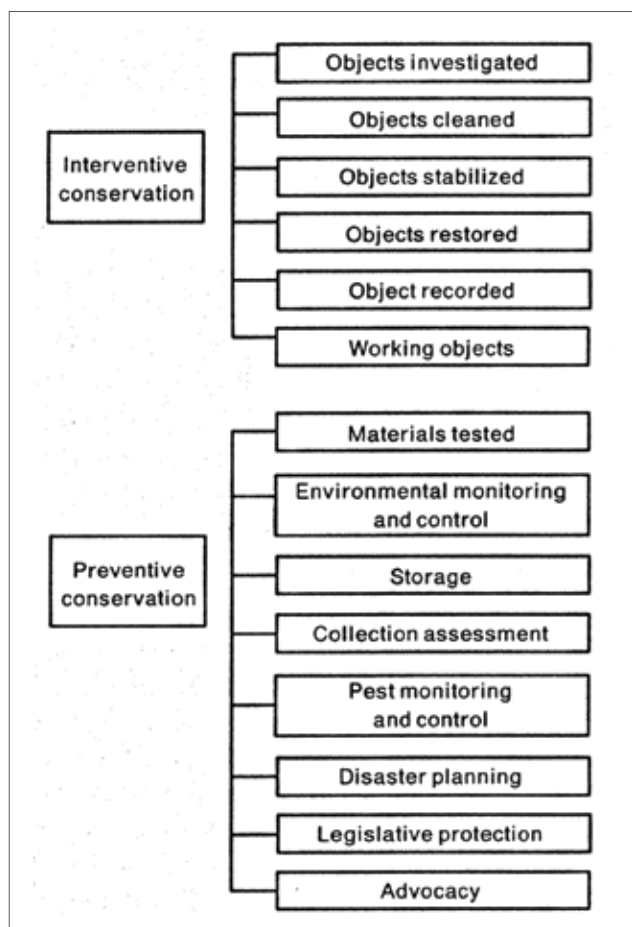
Kako prevoditi na engleski jezik imenovanje ili zvanje »konzervator« koje je u Hrvatskoj uspostavila austrijska vlast početkom 19. st.⁴⁴ i na kojemu i danas počiva služba zaštite baštine u Hrvatskoj? U Francuskoj i Švicarskoj zvanje *conservateur* odgovara engleskom nazivu *curator* (kustos). Međutim, hrvatskom značenju ne odgovara ni engleski pojam *conservator* ni pojam *curator*!

Raspravljajući o semantičkoj logici na relaciji oznaka i nositelj oznake, treba primijetiti da se nikad ne može čuti da »konzervator konzervira« baštinu. Kaže se: »Konzervator obavlja konzervatorsku dužnost« ili »konzervator zaštićuje baštinu« (sl. 8).

42 Prije osnivanja bečkog *Središnjeg povjerenstva* u Hrvatskoj je osnovano *Društvo za jugoslavensku povjesnicu*. Društvo je inventariziralo i sakupljanjem (ponajprije za korist Narodnog muzeja osnovanog 1846.) šttilo spomenike, ali nije dijelilo »imenovanja« konzervator.

43 Konzervatorski su odjeli od 1998. organizirani kao dio Ministarstva kulture (prije toga su se zvali Konzervatorski zavodi i bili su organizirani kao dio Državne uprave...).

44 I prije osnivanja Središnjeg povjerenstva imenovani su neki konzervatori u Splitu. O potpunoj koliziji navedenih imena Splitskih konzervatora prije 1853. u literaturi istraživača koji se bave Splitom više u Vokić, D. (2008.): *nav. dj.*, 69.

9 »Conservation activities«, mapa iz knjige Caple, C. (2006.): *Conservation Skills*, Routledge

»Conservation activities«, the outline by Caple, C. (2006.): *Conservation Skills*, Routledge

Hrvatska je u skladu s *ECCO Professional guidelines* godine 2000. usvojila terminologiju konzervator-restaurator i konzerviranje-restauriranje⁴⁵. Ta terminologija u Hrvatskoj nije u koliziji s nekim postojećim zvanjem. I sada u Hrvatskoj postoje konzervatori i restauratori (tehničari ili majstori), uz napomenu da naziv konzervator-restaurator stječu oni restauratori koji zadovoljavaju uvjete stručne naobrazbe u skladu s pravilnikom koji se ugleda na smjernice koje predlažu ECCO i ENCoRE. U Hrvatskoj ne postoji *konzervator znanstvenik* jer se umjesto *znanstvenik* treba navoditi područje na kojem je stečeno temeljno znanstveno zvanje. Naime, nakon zadovoljenja uvjeta i položenoga državnog i/ili stručnog ispita apozicija *konzervator* pridružuje se temeljnomu zvanju. Sada u Hrvatskoj imamo konzervatore, konzervatore-fotografe, konzervatore-pravnike, konzervatore-ronioce, konzervatore-kemičare, konzervatore-fizičare, konzervatore-geologe..., konzervatore-restauratore..., restauratore tehničare i restauratore majstore.

45 Pravilnik o stručnim zvanjima u konzervatorsko-restauratorskoj djelatnosti i načinu njihova stjecanja, http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2009_05_59_1384.html (21. 2. 2011.).

III. EVALUIRANJE USUSTAVLJENJA KONZERVATORSKO-RESTAURATORSKE AKTIVNOSTI I PROCESA

Evaluirat će se mapa *Conservation activities* Chrisa Caplea i ECCO-ova mapa *Conservation-restoration process* iz 2010. godine. Ovi su prikazi potaknuli ideju za novi prijedlog definiranja znanosti struke i novo usustavljenje strukovne aktivnosti i procesa.

III.1. Usustavljenje strukovnih aktivnosti kako ih prikazuje Chris Caple

Caple je prvi primijetio da se struka ne bavi samo »preventivnim« i »interventnim« djelovanjem već se bavi i nečim što je nazvao »formativnim«, a to bismo mogli prevesti kao *održavanje i unaprjeđivanje struke*. Caple je svoj prikaz usustavljenja struke i strukovnih aktivnosti prikazao u knjizi *Conservation Skills*⁴⁶ i u članku *Formative Conservation*⁴⁷ (sl. 9. 10).

Capleovo je usustavljenje kompatibilno s ICOM-CC-ovom *Rezolucijom*. Uzmemo li u obzir ono što *Resolution on Terminology Commentary* navodi kao distinkciju između *stabilisation* i *remedial conservation*, onda bi se *remedial conservation* uklopilo u Capleovo usustavljenje unutar *interventive conservation* umjesto semantičke oznake *objects stabilised*.

Izbor pojma *interventive conservation* može biti prijedlog, o čemu se izjasnio i ICOM-CC u Komentarima rezolucije.

Spomenuto usustavljenje ima nekih nesustavnosti. Jednim od područja *preventivnog konzerviranja* imenuje se *Environmental monitoring and control* (nadzor i djelovanje na uvjete okoliša), a sljedećim se područjem imenuje *Storage* (skladište, čuvaonica, depo, spremnica, depozitorij), pa poslije opet *Pest monitoring and control*... Neodgovarajući uvjeti okoliša uzrokuju oštećenja baštine: temperatura, vlažnost, svjetlost i srodna zračenja, biološki čimbenici propadanja, dodir sa štetnim materijalima i tvarima, te uporaba. Jasno je da su svi ti uvjeti okoliša »sile« koje su, na neki način prisutne u svim situacijama u kojima se baština nalazi. Te situacije nisu samo *storage* nego i izložbe i paketi i transport i stanja izvanrednih prilika. Dakle, trebalo bi se odlučiti hoće li se sustavno nabrojiti »situacije« u kojima se baština može nalaziti ili »sile okoliša«...

U knjizi *Conservation skills* Caple iz svoga kuta osvjetljava razvoj struke, pa tako primjerice, nabraja i etičke kodekse važnih *conservation* organizacija⁴⁸. No, ni tu, kao ni u ostatku knjige, nigdje ne spominje ECCO – kao da ECCO ne postoji.

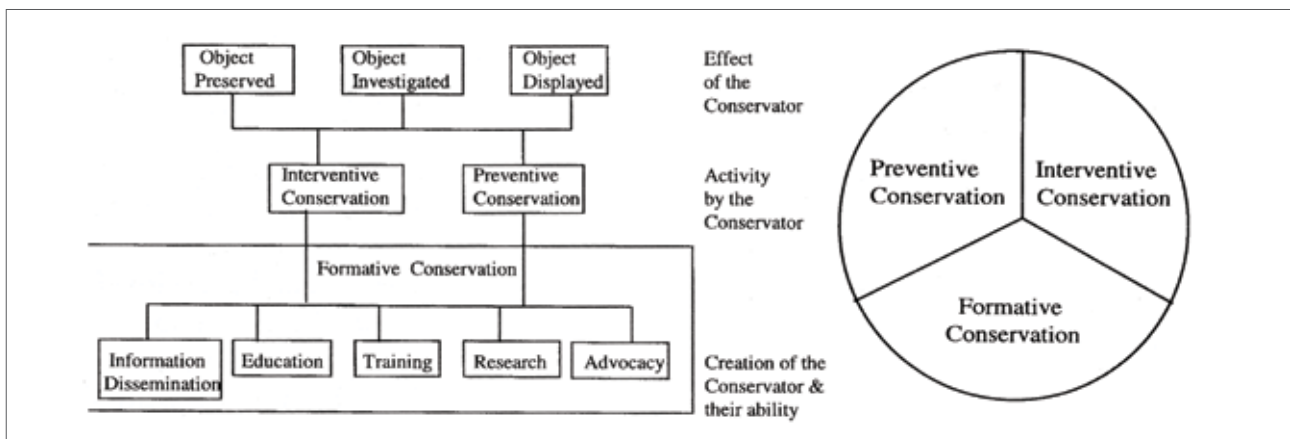
Caple je advokat anglosaksonskoga terminološkog usustavljenja struke. Njegovo pojašnjenje pojma *conservator-restorer* glasi: »Pojam konzervator-restaurator često se rabi

46 Caple, C. (2006.): *Conservation Skills*, Routledge, 38; (ranija izdanja 2000., 2003., 2004.).

47 Caple, C. (1999.): *Formative Conservation*, ICOM-CC 12th Triennial Meeting Preprints, Lyon, 137.

48 Na str. 59. – 62.

10 Usustavljenje struke iz Caple, C. (2006.): *Formative Conservation* ICOM-CC 12th Trienal Meeting Preprints, Lyon 1999, p. 137

Systematization of the profession by Caple C. (2006) *Formative Conservation*, ICOM-CC 12th Trienal Meeting Preprints, Lyon 1999, p. 137

u Europi jer se u mnogim zemljama južne i istočne Europe upotrebljava pojam restaurator da bi se imenovalo one koji rade posao *conservation*.⁴⁹ Caple očito želi prikazati uporabu pojma restauriranje kao nešto primitivno i zaostalo, pa ga po stereotipu locira u južnu i istočnu Europu. Ipak, to je nepotpuno i netočno geografsko određenje uporabe tog pojma.

III. 2. Usustavljenje strukovnog procesa kako ga prikazuje ECCO

U Bruxellesu je 13. lipnja 2010. Skupština ECCO-a usvojila dokument pod nazivom *Competences for the Access to the Conservation-Restoration Profession* koji je objavljen na ECCO-ovoj web stranici.⁵⁰ Na str. 9. prikazana je mapa konzervatorsko-restauratorskoga procesa.

Iako su ispravljani neprihvatljivi dijelovi ranije verzije koja je bila usvojena u Sofiji 2009., moglo bi se štošta prigovoriti i toj mapi. Ako je bio cilj prikazati kako je konzervatorsko-restauratorski proces kompleksan – to se uspjelo. No, stječe se dojam da je to dosta zbrkan proces i da ga nije moguće pratiti i dokazati u svim aspektima.

Moglo bi se primijetiti i to da »dokumentacija« u mapi statira negdje dolje lijevo sa strane i da ne rezultira ničim pa ni novim spoznajama, ni širenjem stečenih informacija..., ništa se ne rađa iz nje... Treba primijetiti i to da nije predložen način metodološkog usustavljenja konzervatorsko-restauratorskoga procesa.

III. 3. Što je problem s ECCO-om?

Godine 1993. ECCO objavljuje *Smjernice struke* s Etičkim kodeksom u *ECCO Documents: Professional guidelines*. Godine 2002. i 2003. objavljuje neznatno doradenu verziju pod nazivom *ECCO Professional guidelines*. Smjernice obrazovanja prilagođene su Bolonjskom procesu, a pojam kulturno

dobro zamijenjen je pojmom kulturna baština. Ostale su izmjene kozmetičkog karaktera, ali dovoljno da se treba reći »prema prvoj ECCO-ovoj definiciji konzervatora-restauratora. iz 1993. ... « ili »prema drugoj definiciji... iz 2003...«⁵¹. U tim *Smjernicama struke* precizno je i kvalitetno definirano što je preventivno konzerviranje, što konzerviranje, što restauriranje.

U međuvremenu ECCO publicira dokument pod nazivom APEL⁵². U glosariju na str. 39. definiraju se neki pojmovi. Tako se definicija *kulturne baštine* razlikuje od »ispravljene« definicije koju je usvojio UNESCO 1982. u New Mexico⁵³. No, pravi je problem s definicijom konzerviranja-restauriranja⁵⁴. Konzerviranje-restauriranje definira se na sljedeći način: »bilo koja aktivnost, direktna ili indirektna, na nekom predmetu ili spomeniku izvršena u svrhu očuvanja njegova materijalnog integriteta i osiguranja respekta prema njegovu kulturnom, povijesnom, estetskom ili umjetničkom značenju«. Ta se definicija nepotrebno razlikuje od definicije u *Smjernicama struke*. Štoviše, u skladu s tom definicijom čini se da svaki čuvar izložbe može kazati da se bavi konzerviranjem-restauriranjem. Pažljivo pročitavši podnaslov APEL dokumenta (*Survey of the legal and professional responsibilities of the Conservator-Restorers as regard the other parties involved in the preservation and conservation of cultural heritage*), mora

51 Druga verzija Smjernica struke prihvaćena je na općoj skupštini u Bruxellesu 1. ožujka 2002., a druga verzija Etičkog kodeksa prihvaćena je na općoj skupštini u Bruxellesu 7. ožujka 2003. Obje verzije teksta (i ona iz 1993. i ona iz 2002./3.) publicirane su – preveo i priredio Vokić, D. (2007): nav. dj.: 238. – 253.

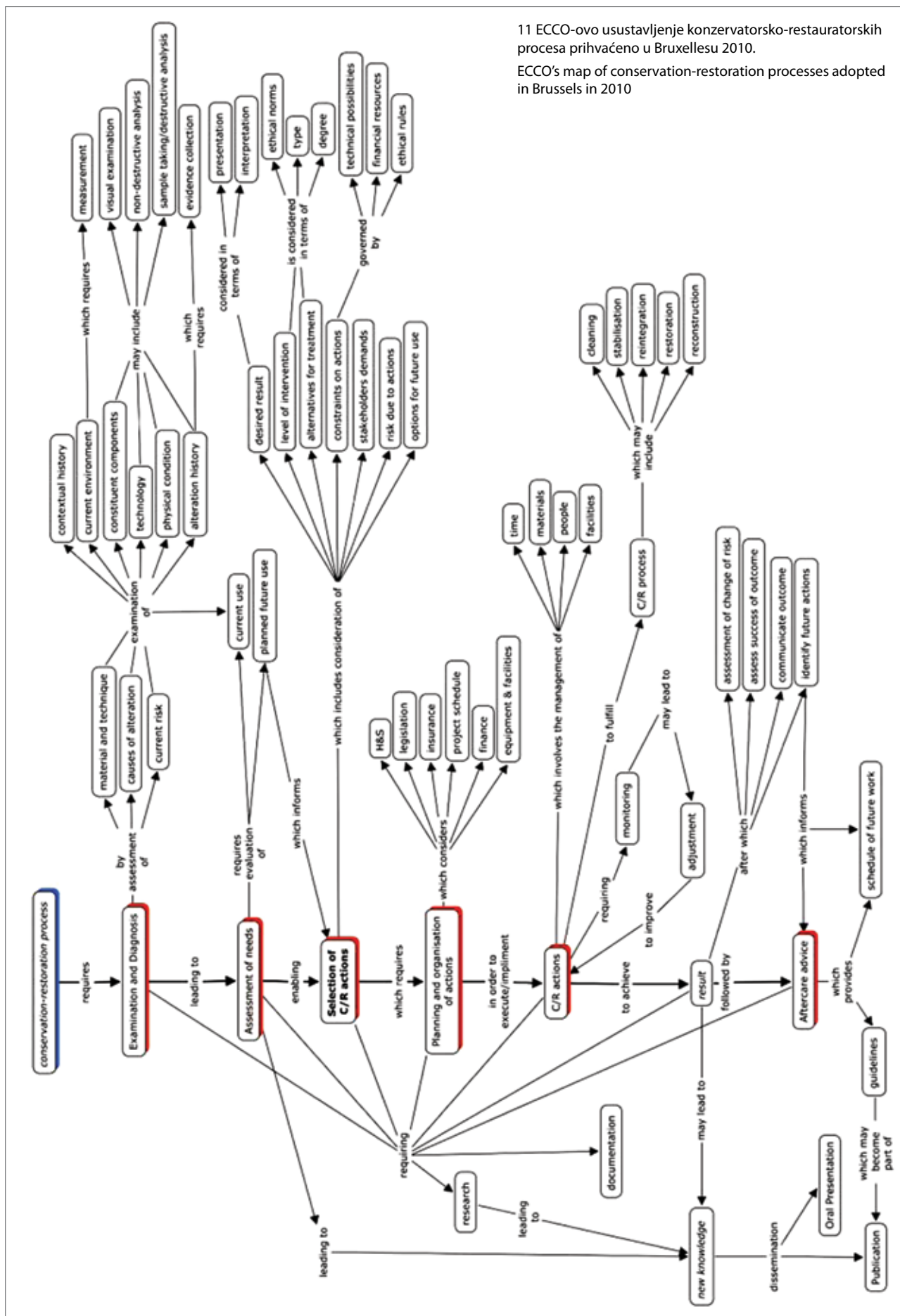
52 ECCO, APEL (*acteurs du patrimoine européen et législation*) *Survey of the legal and professional responsibilities of the Conservator-Restorers as regard the other parties involved in the preservation and conservation of cultural heritage*, Roma, 2001.

53 Prva UNESCO-ova definicija kulturne baštine donesena u Parizu 1972. nije se pokazala uspješnom i opstruirana je u mnogim jezicima jer slike i druge male predmete rieglowski usustavljuje u spomenike (*monuments*). O tome više u Vokić, D. (2007): nav. dj., 25-26.

54 Cjelovita definicija u izvorniku glasi: Conservation-restoration is any action, whether direct or indirect, on an object or a monument, performed in order to safeguard its material integrity and to guarantee respect for its cultural, historical, aesthetic or artistic significance. This definition conditions the nature, extent and limitations of the measures that can be adopted, as well as the interventions that may be made on cultural heritage.

49 Caple, C. (2006): nav. dj.: 32.

50 Competences for Access to the Profession, <http://www.ecco-eu.org/documents/ecco-documentation/index.php> (18. 2. 2011.).

11 ECCO-ovo usustavljenje konzervatorsko-restauratorskih procesa prihvaćeno u Bruxellesu 2010.

ECCO's map of conservation-restoration processes adopted in Brussels in 2010

se uočiti da je ECCO upotrijebio sintagmu *preservation and conservation* umjesto proklamirane *conservation-restoration* i nigdje kasnije nije objašnjeno zašto.

Zatim se dogodila opća skupština ECCO-a u Sofiji 2009. na kojoj se usvaja *Proposed Competences For the Profession and Practice of Conservation-Restoration*. Na str. 8. tog dokumenta nalazi se nešto što bismo mogli nazvati četvrtom ECCO-ovom definicijom: *konzervatorsko-restauratorske akcije mogu uključivati čišćenje, stabiliziranje, reintegriranje, restauriranje, rekonstruiranje*.

Ispravljena verzija toga istog dokumenta usvojena je u Bruxellesu 13. Lipnja 2010. i po njoj se konzervatorsko-restauratorske aktivnosti sastoje od indirektnih i direktnih, a to su preventivno konzerviranje, kurativno konzerviranje (*remedial conservation*) i restauriranje. Uporabom pojma *remedial conservation* ECCO je opet nedosljedan vlastitim definicijama iz *Smjernica struke*. Osnovna konstrukcija mape konzervatorsko-restauratorskih procesa ne prati usustavljenje iz *Smjernica struke* pa možemo reći da je ECCO ispravljanjem četvrte uspio konstruirati drugu četvrtu, da se ne kaže, petu verziju definiranja struke u manje od dva desetljeća postojanja (sl. 11).

To je problem jer, ako se proučavaju definicije struke: »Vicko Andrić, Quatremère de Quincy, Viollet-le-Duc, Ruskin, Morris, Brandi, AIC, ICON, prva definicija ECCO-a, druga definicija ECCO-a... četvrta definicija ECCO-a«, može se postaviti pitanje ozbiljnosti ECCO-a...

Stajalište HRD-a oko učlanjenja u ECCO je podijeljeno. S jedne strane, stručno je povezivanje neminovnost i obveza. S druge strane, kod malih i nejakih društava uvijek stoji pitanje što se dobije za uloženu članarinu. S treće strane, ECCO se drži elitistički i kruto; kad je HRD jako htio ući u članstvo, dopredsjednik ECCO-a pobrinuo se da bude odgovoreno kako trenutna Statut ECCO-a to ne omogućuje dok god Hrvatska ne uđe u EU.

Članstvo ECCO-a napustile su neke članice koje su bile važne devedesetih godina. Neke su članice napustile ECCO bez objašnjenja, međutim, ICON-ovo »objašnjenje« otvara niz pitanja vezanih za budućnost ECCO-a i daljnji tijek usklađivanja terminologije i normi obrazovanja na europskoj razini. Naime početkom novog tisućljeća krenuo je proces ujedinjavanja britanskih strukovnih udruga u jednu nazvanu ICON. ICON je osnovan 2005. godine, a 2006. prijavljuje 2 500 članova. Zbog neslaganja oko minimalnih uvjeta obrazovanja za ulazak u struku ICON napušta ECCO 2007. godine. Time ujedno osigurava uštedu više od 12.000,00 eura godišnje koje bi trebao uplaćivati ECCO-u za članarinu s obzirom na broj članova⁵⁵. Problem je što ovaj razlaz može rezultirati prekidom započetih procesa približavanja i usklađivanja struke u Europi i može rezultirati »odmjeravanjem snaga«, o čemu, među ostalim, svjedoči i *Rezolucija ICOM-CC-a*.

55 Relativno simbolična osnovna članarina uvećava se za 5 eura za svakog člana Društva.

Terminološka su razilaženja problematična zato što je tzv. internacionalni engleski jezik službeni jezik svih relevantnih međunarodnih savjetovanja i što se velika većina stručne literature publicira na engleskom jeziku. Problematična su i zato što živimo u doba očitog redefiniranja strukovne terminologije, pa tako i struke same.

IV. EPISTEMOLOGIJA KONZERVATORSKO-RESTAURATORSKE STRUKE

Potrebno je predočiti kako se konzervatorsko-restauratorska struka pozicionira u odnosu na znanost i stvaranje znanja. Kako se pozicionira u Hrvatskoj, a kako je pozicioniraju međunarodne strukovne organizacije? Osim toga, potrebno je usporediti konzerviranje i restauriranje baštine s medicinom koja je na neki način srodna djelatnost.

IV.1. Sadašnji pravni položaj konzervatorsko-restauratorske struke u Hrvatskoj

Općenito, usustavljenja se mogu raditi u dva osnovna smjera: 1. usustavljenja zatečenog stanja u skladu s postojećim resursima; 2. usustavljenja koja se žele dostići, kojima se teži (smjernice ili ciljevi). Vjerojatno bi odmah na početku trebalo napomenuti da je pravno pozicionirane konzervatorsko-restauratorske djelatnosti u okvirima službenih propisa Ministarstva znanosti obrazovanja i športa i Ministarstva kulture, zasigurno, mišljeno za reguliranje zatečenoga stanja i s obzirom na zatečene resurse.

Usustavljenja unutar propisa tih ministarstava nisu mišljena zato da bi diktirala ili određivala smjernice razvoja struke. Ipak nedvojbeno je da utječu na *image* i percepciju konzervatorsko-restauratorske struke kao pomoćnog zanatskog ili umjetničkog manualnog servisa nekim drugim strukama.

IV.1.1. Sadašnji položaj konzervatorsko-restauratorske struke u skladu s propisima Ministarstva znanosti obrazovanja i športa

Djelatnost koju bi se skladu s razvojem suvremene strukovne etike trebalo zvati konzerviranje-restauriranje (ili konzervacija-restauracija)⁵⁶ *Pravilnik o znanstvenim i umjetničkim područjima, poljima i granama* (NN, 118/09.)⁵⁷ sličnim nazivom spominje pod 7. Umjetničko područje, Polje 7.05. Primijenjena umjetnost, Grana 7.05.08 restauracija i konzervacija⁵⁸.

56 Iako stručnjaci za jezik kažu da je pojam »restauracija« u duhu hrvatskog jezika i da nema jezičnih prepreka za njegovu uporabu mnogi konzervatori i restauratori u Hrvatskoj preferiraju govoriti i pisati »restauriranje« iz poštovanja prema profesoru Ivo Maroeviću koji je desetljećima inzistirao da se izbjegava pojam »restauracija« zbog njegove asocijativne sličnosti s »restauracijom« u značenju »restoran«.

57 *Pravilnik o znanstvenim i umjetničkim područjima, poljima i granama* (NN, 118/09.), http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2009_09_118_2929.html (3. 1. 2011.).

58 Postavlja se pitanje je li baš svejedno spominje li se prvo »konzerviranje pa restauriranje« ili »restauriranje pa konzerviranje«? Razvojem etike struke zaključilo se da je restauriranje bez prethodnog konzerviranja sačuvanog materijala isto što i uništavanje. Restauriranje bez prethodnog konzerviranja onoga što se želi restaurirati uništava dokumentarne (arheometrijske), ali i druge vrijednosti predmeta ili objekata baštine. Dakle, trebalo bi prvo konzervirati, a onda restaurirati!

Dakle, prema postojećem *Pravilniku o znanstvenim i umjetničkim područjima, poljima i granama* u Hrvatskoj – konzervatorsko-restauratorska struka spadala bi u umjetnosti.

IV.1.2. Sadašnji položaj konzervatorsko-restauratorske struke u skladu s propisima Ministarstva kulture

Ministarstvo kulture je konzervatorsko-restauratorsku struku u skladu s *Pravilnikom o vezanim i povlaštenim obrtima i načinu izdavanja povlastica* (NN, 31/95.)⁵⁹ reguliralo kao »vezani i povlašteni obrt« u skladu sa *Zakonom o obrtu*. O tome je Ministarstvo kulture donijelo *Pravilnik o uvjetima za fizičke i pravne osobe radi dobivanja dopuštenja za obavljanje poslova na zaštiti i očuvanju kulturnih dobara* (NN, 74/03.)⁶⁰.

Ministarstvo kulture restauriranje prepoznaje i kao umjetnost, te restauratorima omogućuje reguliranje statusa samostalnog umjetnika. S obzirom na to da u *Zajednici umjetnika hrvatske* postoji i Sekcija povjesničara umjetnosti, očito je da je riječ i o pragmatičnome pravnom rješenju praktičnih statusnih problema, a ne o *imageu* ili usmjeravanju nekih struka.

Državne poticaje konzervatori-restauratori mogu dobiti putem natječaja za poticanje umjetničkih obrta Ministarstva gospodarstva.

IV.1.3. Usporedba konzerviranja-restauriranja s medicinom

Pravilnik o znanstvenim i umjetničkim područjima, poljima i granama medicinu pozicionira u znanosti. I Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti ima Razred za medicinske znanosti. Medicinari u Hrvatskoj imaju i zasebno ministarstvo: Ministarstvo zdravstva.

S obzirom na to da se konzervatorsko-restauratorska djelatnost bavi »liječenjem« predmeta i objekata baštine, a medicina se bavi liječenjem ljudi – postavlja se pitanje zašto i konzerviranje-restauriranje ne bi u Hrvatskoj bilo usustavljeno kao znanost?

Pokušaj odgovora na to pitanje neminovno vodi u povijest razvoja struka, povijest obrazovanja, ali i u definiranje same epistemologije struke.

Svaki građanin ima svoj medicinski karton kod svoje- ga izabranog liječnika. Svaki se pregled obavlja u skladu s »metodom« i prati ga dokumentacija. Dokumentaciju medicina naziva »poviješću bolesti«, »nalazom«, »otpusnim pismom«... a sve relevantne bilješke čuvaju se u »kartonu pacijenta«. Metoda počinje banalno: liječnik pita pacijenta na što se žali, zatim vizualnom, taktilnom i slušnom metodom pokušava steći uvid u zdravlje pacijenta. Ovisno o stečenom uvidu, liječnik može odrediti razne laboratorijske pretrage i snimanja, ili daljnje specijalističke preglede.

59 Pravilnik o vezanim i povlaštenim obrtima i načinu izdavanja povlastica (NN, 31/95.), <http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/233043.html> (3. 1. 2011.).

60 Pravilnik o uvjetima za fizičke i pravne osobe radi dobivanja dopuštenja za obavljanje poslova na zaštiti i očuvanju kulturnih dobara (NN, 74/03.), <http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/305480.html> (3. 1. 2011.).

U dijagnostici, medicina se koristi i drugim stručnjacima koji su usmjereni na rad fizikalnim, kemijskim i drugim metodama od kojih se dio primjenjuje i u konzerviranju i restauriranju baštine (RTG, CT, IR, UV, kromatografije, spektroskopije...). Znatna dio alata i opreme koji se rabe u medicini – upotrebljavaju se i u konzerviranju i restauriranju baštine (mikroskopi, povećala, skalpeli, injekcije, magnetne miješalice, pH-metri...).

Usprkos dijagnostičkoj i razvojnoj pomoći drugih znanosti, medicina se zahvaljujući organizaciji i usustavljenoj metodologiji rada pokazala dovoljno jaka »pokoriti« druge znanosti sebi u službu. Medicina je davno usustavila metodologiju rada koju dokazuje dokumentacijom.

IV.2. Smjernice znanstvenosti struke kako ih definiraju ICOM-CC, ECCO, ENCoRE⁶¹ i AIC

Prema *Definiciji struke* koju je 1984. sastavio ICOM-CC, konzervator-restaurator jasno je distanciran od umjetnika i zanatlija. Temeljni kriterij ove distinkcije jest u tome što svojim aktivnostima konzervator-restaurator *ne kreira nove kulturne predmete*.

Prema *Smjernicama struke* koje je definirao ECCO, »konzerviranje-restauriranje različito je od srodnih područja (primjerice umjetnosti ili zanatstva) u tome što je njegova primarna zadaća očuvanje kulturne baštine, za razliku od stvaranja novih predmeta/objekata ili održavanja i popravljivanja njihova funkcioniranja. Konzervator-restaurator razlikuje se od drugih stručnjaka specifičnim konzervatorsko-restauratorskim obrazovanjem«.

Godine 1997. inicijativom ECCO-a osnovan je ENCoRE sa svrhom usklađivanja normi stručnog obrazovanja na Europskoj razini. ENCoRE-ov *The Document of Pavia 1997.*⁶² i *ENCoRE Clarification Paper 2001.*⁶³ jasno su nastavili usmjerivati konzervatorsko-restauratorsku struku u znanost.

U *Clarification Paper* ENCoRE definira konzerviranje-restauriranje kao znanost (*science*): »Konzervatorsko-restauratorska struka je empirijska znanost (*empirical science*) posvećena prevenciji i tretiranju oštećenja kulturne baštine. Karakterizira je isprepletenost teorijskih znanja i praktičnih vještina, te uključuje sposobnost sustavnog prosuđivanja na etičkim i estetskim osnovama. Ima svoje korijene u umjetnosti i zanatstvu isto kao i u humanističkim, tehničkim i prirodnim znanostima.« Pod naslovom *Doctoral Studies» Clarification document* upućuje da, osim procesa propadanja i oštećivanja te razvoja konzerviranja i restauriranja, predmet istraživanja može biti teorija, filozofija i povijest struke.

AIC definira zvanje *conservation scientist*: »znanstvenik koji je primarno usmjeren na primjenu specijalističkog znanja i

61 *European Network for Conservation-Restoration Education*.

62 *The Document of Pavia*, <http://www.encore-edu.org/encore/DesktopDefault.aspx?tabindex=1&tabid=188> (2. 1. 2011.).

63 *ENCoRE Clarification Paper*, <http://www.encore-edu.org/encore/encoredocs/cp.pdf> (2. 1. 2011.).

vještina kao potpore aktivnostima *conservation*»⁶⁴. Dakle, struku ECCO i ENCoRE usmjeruju u empirijske znanosti, dok AIC struci nalaže oslanjanje na znanost kao potporu. Uglavnom, znanstvenost u struci se primarno, ako ne i isključivo, vezuje uz prirodnoznanstvena istraživanja. Doslovno je zaboravljena primjedba koju je dr. Arthur van Schendel⁶⁵ iznio na konferenciji restauratora u Rimu 1961.: »Jedna od istaknutih razlikovnih obilježja između zanatskog popravljivanja i rada u skladu s profesionalnim fazama jest u tome što ovo, posljednje ima definirana načela i metode.»⁶⁶

I, što sad znače suvremene smjernice ECCO-a i ENCoRE-a? Znači li to da treba na svakom predmetu ili objektu koji se tretira obaviti što je moguće više kojekakvih (prirodno) znanstvenih⁶⁷ analiza da bi uradak bio »znanstven«?⁶⁸

Može se »bosti« i »odlamati« baštinu kojekakvim uzorkovanjima na svim relevantnim mjestima i u svim slojevima, dobiti savršeno jasnu sliku sastava i datacije svih materijala, no to ne mora jamčiti da će konzervatorsko-restauratorski zahvat biti znanstven ili da će uopće biti primjeren! Na kraju krajeva, taj »znanstveni dio« rade oni koji su najčešće druge temeljne struke (kemičari, fizičari...).

Može se steći dojam da se znanost želi iskoristiti za obuzdavanje »umjetničkih« interpretacija i »umjetničke« kreativnosti u konzervatorsko-restauratorskom poslu. No, to moramo jasno nazvati »oslanjanjem na znanstvenost nekih drugih struka«, a ne znanstvenošću konzervatorsko-restauratorske struke same! Propušteno je jasno definirati kako treba izgledati znanstvenost same konzervatorsko-restauratorske struke!

Nadalje, propušteno je definirati kako implementirati znanstvenost same konzervatorsko-restauratorske struke u svakodnevnom radu i kako se ta znanstvenost treba materijalizirati u svakodnevnoj praksi.

IV.3. Prijedlog teza za novo definiranje znanosti konzerviranja i restauriranja

Na temelju prezentiranih problema oko usustavljenja s kojim se susreće konzervatorsko-restauratorska struka i na temelju definicije znanosti⁶⁹ predlažu se tri teze kao polazište za novi prijedlog usustavljenja struke.

64 »Professional scientist whose primary focus is the application of specialized knowledge and skills to support the activities of conservation in accordance with an ethical code such as the AIC Code of Ethics and Guidelines of Practice«. American Institute for Conservation (2010): *AIC Directory 2010*, Washington, 19.

65 Tada direktor IIC-AG (International Institute for Conservation – American Group). IIC-AG je 1974. postao AIC (American Institute for Conservation).

66 International Institute for Conservation (1964): The Murray Pease Report, *Studies in Conservation* 9(3), 1964, 116-121.

67 U Hrvatskoj se povijest umjetnosti ubraja u humanističke znanosti. U engleskom jeziku povijest umjetnosti treba navoditi u *humanities*. *Humanities* su humanističke »akademske discipline« – njih ne ubrajaju u znanosti (*science*).

68 Primjerice Appelbaum, B. (2007): *Conservation Treatment Methodology*, Elsevier; ili Watt, D.; Colston, B., *Science and Conservation*, <http://www.buildingconservation.com/articles/sciencecons/sciencecons.htm> (12. 1. 2011.)

69 »Znanost je skup svih metodički stečenih i sistematski sređenih znanja; također: djelatnost kojom stječemo takva znanja«, *Filozofjski rječnik MH*, Zagreb, 1989, 362.

Teza 1. Znanstvenost konzervatorsko-restauratorskog procesa:

- da bi konzervatorsko-restauratorski proces bio znanost, mora počivati na sustavnoj metodologiji stjecanja i sređivanja znanja, te na provjerljivosti.

Teza 2. Način materijalizacije konzervatorsko-restauratorskog procesa:

- metodologija i opisi postupaka moraju biti materijalizirani da bi uopće mogli postati znanje i dostupni za provjeru. Konzervatorsko-restauratorski proces se materijalizira fizičkom izvedbom, ali metodologija, popis uporabljenih materijala i opisi postupaka mogu se materijalizirati samo odgovarajućom dokumentacijom.

Teza 3. Usustavljena dokumentacija omogućuje sustavnu metodologiju rada:

- dokumentacija ne samo da je jedini način na koji se metodologija i opis postupaka materijaliziraju već jedino odgovarajući dokumentacijski sustav može kvalitetno usustaviti izradbu plana radova (prijedloga radova).

Metodologija, naravno, treba uključivati multidisciplinarnost kroz razna (najčešće naručena) istraživanja, kako prirodnoznanstvena, tako i druga (povijesno-umjetnička, građevinsko-statička, etnološka...), ovisno o specifičnom predmetu ili objektu baštine.

ZAKLJUČAK

Semantičke oznake za označavanje struke i osnovnih zanimanja u struci međunarodno su neusklađene i problematično ih je nadilaziti prevoditeljskim interpretacijama. Konzerviranje i restauriranje su ne samo povijesno sukobljeni koncepti nego i dva naziva za istu struku u različitim »tradicijama«. Relativno nedavno proklamirani novi naziv struke *konzerviranje-restauriranje* čini se ne samo da je politički kompromisan prema različitim »tradicijama« već je semantički logičnija oznaka s obzirom na suvremenu praksu struke, što je razvidno i iz AIC-ove i ICON-ove definicije pojma *conservation*. Štoviše, novi je naziv struke logičan kompromis ponajprije u onim tradicijama gdje je semantičku oznaku *konzervator* već davno zauzela druga, srodna, suradnička struka. U takvim se zajednicama ne može jednostavno uzeti za naziv struke oznaka »konzerviranje«, kako to neke međunarodne institucije usmjeruju. Uz to se čini da nije pravedno da se dugo sukobljeni, a danas sjedinjeni koncepti nazivaju semantičkom oznakom samo jednog od njih. Kritika po kojoj je sintagma *konzerviranje-restauriranje* nespretna za uporabu relativno je točna, ali i nekorektna zbog barem četiriju razloga:

- a) to je pitanje navike,
- b) to je pitanje dobre volje jer svakodnevno se koristimo nespretnim terminima,
- c) umjesto nespretnih termina može se rabiti kratica ako se baš želi jednostavnost iznad svega (primjeri takve uporabe kratica u struci jesu: RTG, FT-IR, SEM, FEM, XRF...),
- d) ako je zbog »zauzetosti« pojma *conservation* u engleskom

jeziku izmišljen novi pojam *remedial conservation* da označi isto što ECCO u *Smjernicama struke* definira pojmom *conservation*, čini se neprikladnim navoditi da je *conservation-restoration* nespretniji termin jer ni *remedial conservation* nije bitno spretniji.

Kvalitetna, metodološki usustavljena dokumentacija onaj je segment konzervatorsko-restauratorske djelatnosti koji može napraviti razliku između konz.-rest. struke kao znanstvene discipline, s jedne, i radioničkog popravljavanja ili umjetničkog uljepšavanja, s druge strane. Bez metodološki usustavljene dokumentacije konzervatorsko-restauratorski je rad osuđen na neznanstvenost i na nepotreban gubitak mnoštva informacija esencijalnih, među ostalim, i za održavanje i razvoj struke same.

Drugim riječima, metodološki usustavljena dokumentacija uvijek je znanstvenosti konzervatorsko-restauratorskog rada i uporište epistemologije struke.

Ako je znanost, prema definiciji, »skup svih metodički stečenih i sistematski sređenih znanja; također: djelatnost kojom stječemo takva znanja«⁷⁰, onda bi konzervatorsko-restauratorski rad bio znanstven kad bi počivao na metodološkom sustavu istraživanja baštine i sustavnom sređivanju sakupljenih informacija na temelju kojih se definiraju stanje (»dijagnoza«) i prijedlog radova (»terapija«) i na temelju kojih se bilo kad može evaluirati ponašanje primijenjenih materijala i postupaka, što je jedan od temelja razvoja struke. S obzirom na to da istražni radovi tijekom dokumentacijskog procesa često rezultiraju novim spoznajama o izvornim materijalima i tehnologiji izradbe, trebamo ta otkrića smatrati dragocjenim bonusom, ali nikako ne jedinim smislom istraživanja.

Ranije spomenutu ECCO-ovu definiciju distinkcije konzerviranja-restauriranja od srodnih područja trebalo bi nadopuniti tako da se osnovnom distinkcijom naglasi usustavljena metodologija prikupljanja informacija i sustavno sređivanje sakupljenih informacija kao temelj znanstvenog rada u struci.

U ranije spomenutom *Clarification Paper* ENCoRE definira konzerviranje-restauriranje kao empirijsku znanost (empirijske znanosti bi odgovarale našim prirodnim i društvenim znanostima). Čini se iz općeg konteksta da se ENCoRE oslanja na fiziku i kemiju kao na jedinu znanost u konzervatorsko-restauratorskoj struci. Ipak, bilo bi ispravnije da konzerviranje-restauriranje bude poput medicine - primijenjena znanost jer bi se u tom slučaju znanstvenost struke temeljila na vlastitoj metodologiji, a ne isključivo na metodama drugih struka.

Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa RH trebalo bi pokrenuti raspravu o pozicioniranju konzervatorsko-restauratorske struke u primijenjene znanosti uz dovoljan period za prilagodbu, jer sadašnja »situacija« u nas ne omogućuje naglo pozicioniranje konzerviranja i restauriranja u znanost. U tom bi smislu usmjerivanje struke prema znanstvenom pozicioniranju služilo kao smjernica budućeg razvoja i *imagea* struke.

Literatura

- Akademija likovnih umjetnosti (1958): *Spomenica ALU prigodom 50.-obljetnice osnutka*, Zagreb.
- American Institute for Conservation (2010): *AIC Directory 2010*, Washington.
- Appelbaum, B. (2007.): *Conservation Treatment Methodology*, Elsevier
- Berducou, M. (1990.): Uvod u arheološko konzerviranje. Prijevod iz Price, N. S.; Talley M. K. Jr.; Vaccaro, A. M. (1996.): *Historical and Philosophical Issues in the Conservation of Cultural Heritage*, The Getty Conservation Institute, 254-255. Taj je članak 1998. u Hrvatskome restauratorskom zavodu umnožavan kao dio skripte *Teorijski okviri konz.-rest. rada*. Dio te skripte objavljen je u časopisu *Kolo*, Zagreb, 2001. Cjelovita je skripta objavljena u preveo i priredio Vokić, D. (2005.), *Teorijski okviri konz.-rest. rada*, Naklada Azinović, Zagreb. Novo i dopunjeno izdanje: preveo i priredio Vokić, D. (2007.): *Smjernice konz.-rest. rada*, Zagreb-Dubrovnik, 129-132. Izvorno objavljeno: Berducou, M. Cl. (1990): Introduction à la conservation archéologique, poglavlje 1. u *La conservation en archéologiques*, Pariz, 1990.
- Caple, C. (2006.): *Conservation Skills*, Routledge (ranija izdanja 2000., 2003., 2004.)
- Caple, C. (1999.): *Formative Conservation*, ICOM-CC 12th Triennial Meeting Preprints, Lyon, 135-139.
- ECCO (2001.): *APEL (acteurs du patrimoine européen et législation) Survey of the legal and professional responsibilities of the Conservator-Restorers as regard the other parties involved in the preservation and conservation of cultural heritage*, Roma.
- ECCO, Professional guidelines, <http://www.ecco-eu.org/about-e.c.c.o./professional-guidelines.html> (22. 2. 2011.)
- ECCO, Competences for the Access to the Conservation-Restoration Profession, www.ecco-eu.org/.../ecco.../competences...access...profession/download.html (22. 2. 2011.)
- ENCoRE, The Document of Pavia, <http://www.encore-edu.org/encore/DesktopDefault.aspx?tabindex=1&tabid=188> (2. 1. 2011.)
- ENCoRE Clarification Paper, <http://www.encore-edu.org/encore/encoredocs/cp.pdf> (2. 1. 2011.)
- Fisković, C. (1994.): Vinko Foretić u zaštiti spomenika kulture, *Zbornik radova o Vinku Foretiću*, Dubrovnik-Korčula, 101-109.
- Foretić, V. (1960.): O znanstvenom i konzervatorskom radu Lukše Beritića, *Beritićev Zbornik*, Dubrovnik, 7-17.
- Frodl, W. (1988.): *Idee und Verwirklichung: Das Werden der staatlichen Denkmalpflege in Österreich*, Böhlau verlag.
- Holyoake, M. (1870.): *The Conservation of Pictures*, London.

⁷⁰ Filozofijski rječnik MH, Zagreb 1989. str. 362.

- Horvat, A. (1944.): *Konzervatorski rad kod Hrvata*, Zagreb.
- ICOM-CC, The Conservator-Restorer: a Definition of the Profession, <http://www.icom-cc.org/47/about-icom-cc/definition-of-profession/> (18. 2. 2011.)
- ICOM-CC, Resolution on Terminology, <http://www.icom-cc.org/194/search?query=terminology+to+characterize+the+conservation+of+tangible+cultural+heritage&submit=true> (18. 2. 2011.)
- ICOM-CC, Resolution on Terminology Commentary, <http://www.icom-cc.org/194/search?query=terminology+to+characterize+the+conservation+of+tangible+cultural+heritage&submit=true> (18. 2. 2011.)
- von Imhoff, H. C. (2009.): Aspects and Development of Conservator-Restorer's Profession since WWII, *E-conservation magazine* No. 8, 53-63, <http://www.e-conservationline.com/content/view/717/236/> (28. 1. 2011.)
- International Institute for Conservation (IIC) (1964.): The Murray Pease Report, *Studies in Conservation* 9(3), 1964, 116-121.
- Jahrbuch der kaiserl. königl. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale*, Wien, 1856.
- Jahrbuch der kaiserl. königl. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale*, Wien, 1857.
- Maroević, I. (2008.): *Zrnca životnog mozaika*, Petrinja.
- Matica Hrvatska (1989.), *Filozofijski rječnik MH*, Zagreb.
- Mittheilungen der k.k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale*, Wien, 1871.
- Mittheilungen der k.k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale*, Wien, 1872.
- Mittheilungen der k.k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst und Historischen Denkmale*, Wien, 1879
- Mittheilungen der kaiserl. königl. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst und Historischen denkmale*, Wien 1910
- Morris, W. (1877.): Manifest Društva za zaštitu starih građevina. Prijevod iz Price, N. S.; Talley M. K. Jr.; Vaccaro, A. M. (1996): *Historical and Philosophical Issues in the Conservation of Cultural Heritage*, The Getty Conservation Institute, 319-321. Taj članak je 1998. u Hrvatskom restauratorskom zavodu umnožavan kao dio skripte *Teorijski okviri konz.-rest. rada*. Dio te skripte objavljen je u časopisu *Kolo*, Zagreb, 2001. Cjelovita skripta je objavljena u preveo i priredio Vokić, D. (2005.), *Teorijski okviri konz.-rest. rada*, Naklada Azinović, Zagreb. Novo i dopunjeno izdanje: preveo i priredio Vokić, D. (2007.): *Smjernice konz.-rest. rada*, Zagreb-Dubrovnik, 157-159. Izvorno objavljeno: Morris, W. (1877.): The Principles of the Society As Set Forth upon Its Foundation, *Builder* 35, London.
- Ruskin, J. (1849.): Svjetlo sjećanja II. Prijevod iz Price, N. S.; Talley M. K. Jr.; Vaccaro, A. M. (1996): *Historical and Philosophical Issues in the Conservation of Cultural Heritage*, The Getty Conservation Institute, 322-324. Taj je članak 1998. u Hrvatskome restauratorskom zavodu umnožavan kao dio skripte *Teorijski okviri konz.-rest. rada*. Dio te skripte objavljen je u časopisu *Kolo*, Zagreb, 2001. Cjelovita je skripta objavljena u preveo i priredio Vokić, D. (2005.), *Teorijski okviri konz.-rest. rada*, Naklada Azinović, Zagreb. Novo i dopunjeno izdanje: preveo i priredio Vokić, D. (2007.): *Smjernice konz.-rest. rada*, Zagreb – Dubrovnik, 160-162. Izvorno objavljeno: Ruskin, J. (1849): The Lamp of Memory, poglavlje 6. u *The Seven Lamps of Architecture*, London.
- Stojan, S. (1993.): *Ivan August Kaznačić, književnik i kulturni djelatnik*, Dubrovnik.
- Tuđman, M. (1983.): *Struktura kulturne informacije*, Zagreb.
- Viden, I. (2007.): *Kosta Strajnić: Dubrovnik bez maske i polemika s Vinkom Brajevićem o čuvanju dalmatinske arhitekture*, Zagreb.
- Viden, I. (2006.): Dubrovački slikar i konzervator Marko Murat (1864-1944) *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske* 29/30, Zagreb, 7-22.
- Viden, I. (2009.), predgovor katalogu izložbe *Lukša Beritić, sretni tragač* u Državnom arhivu u Dubrovniku.
- Vokić, D. (2007.): Put do suvremene konzervatorsko-restauratorske struke i problemi terminologije, *Smjernice konz.-rest. rada*, K-R centar, Zagreb – Dubrovnik, 13-26.
- Vokić, D. (2008.): Nekoliko polemičkih navoda vezanih za povijest konzerviranja i restauriranja u Hrvatskoj, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske* br. 31/32, Zagreb, 57-72.
- Watt, D.; Colston, B., Science and Conservation, <http://www.buildingconservation.com/articles/sciencecons/sciencecons.htm> (12. 1. 2011.)
- Pravilnik o stručnim zvanjima u konzervatorsko-restauratorskoj djelatnosti i načinu njihova stjecanja, http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2009_05_59_1384.html (21. 2. 2011.)
- Pravilnik o uvjetima za fizičke i pravne osobe radi dobivanja dopuštenja za obavljanje poslova na zaštiti i očuvanju kulturnih dobara (NN, 74/03), <http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/305480.html> (3. 1. 2011.)
- Pravilnik o vezanim i povlaštenim obrtima i načinu izdavanja povlastica (NN, 31/95), <http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/233043.html> (3.1.2011.)
- Pravilnik o znanstvenim i umjetničkim područjima, poljima i granama (NN, 118/09.), http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2009_09_118_2929.html (3. 1. 2011.)

Summary

ON THE EPISTEMOLOGY OF THE CONSERVATION-RESTORATION PROFESSION

Semantic denotations of the profession and basic occupations within profession are internationally uncoordinated and it is problematic to overcome it with translation interpretations. Conservation and restoration are not only historically confronted concepts but also two names of the same profession in different »traditions«. Relatively recent newly proclaimed name of the profession conservation-restoration seems to be not only a political compromise for different »traditions«, but also a semantically more logical denotation with regard to the profession's modern practice, also visible from the AIC's and ICON's definition of conservation profession. Moreover, the new name of the profession is a logical compromise, primarily in those traditions where the semantic denotation conservator has long been taken by a similar, related, collaborating profession. In such communities »conservation« cannot simply be taken as a name of the profession as some international institutions are favoring. Furthermore, it does not seem fair to name long confronted, and today united concepts with the semantic denotation of only one of them. Criticism that the syntagm conservation-restoration is clumsy to use is relatively valid, but inappropriate for at least three reasons: a) the question of habit; b) the question of good will since we have to use clumsy terminology such as remedial conservation or curative conservation⁷¹ etc.; c) instead of clumsy names an acronym can be used if simplicity is valued above all (ECCO used C/R for conservation-restoration)⁷². Examples of such acronyms are: RTG, FTIR, SEM, XRF...).

Methodically systematized documentation is the segment of conservation-restoration process that can make a difference between conservation-restoration profession as a scientific discipline on the one hand and workshop repair or artistic embellishment on the other. Without a proper methodically systematized documentation, conservation-restoration work is doomed to unnecessary loss of information that is essential, among other things, to maintain and develop the profession.

In other words, methodically systematized documentation is the prerequisite of the scientific aspect of conservation-restoration work and the basis for the epistemology of the profession.

If science is by definition "a collection of all methodically acquired and systematically organized knowledge; also: activity leading to the acquisition of such knowledge", then for conservation-restoration work to be scientific, it needs to be based on the methodical system of heritage analysis and systematic organization of the gathered information. Then, on that basis, the "diagnosis" is given, procedures or "therapy" is prescribed. That serves as the starting point for future evaluation of the materials and actions applied, which is one of the pillars of professional development. As examination during the documentation process often result in new knowledge on the original materials and production technology, we should consider those discoveries as valuable bonuses, but not the exclusive rationale for examination.

The above-mentioned ECCO's definition of distinction between conservation-restoration and related areas, should be supplemented in a way that the basic distinction emphasizes the systematized methodology of information acquisition and systematic organization of the gathered information as a basis of a scientific work methodology. ENCoRE's Clarification Document, also mentioned above, defines conservation-restoration as an empirical science. ENCoRE seems to be relying on physics and chemistry as the only sciences in conservation-restoration profession. Nevertheless, it would be far more correct to treat conservation-restoration as applied science (such as medicine) since in that case the scientific aspect of the profession would be based on its methodology, not exclusively on methodologies of other sciences. The same should be discussed by the Croatian Ministry of Science, Education and Sports. In that sense, scientific positioning of conservation-restoration in Croatia would be a guideline for future development and image of the profession.

71 Remedial conservation or curative conservation are named »conservation« both in Croatian language and in the ECCO Professional Guidelines.

72 Competences for Access to the Profession, <http://www.ecco-eu.org/documents/ecco-documentation/index.php>